

Funnmaterialet fra Møvik havn

SVEIN MOLAUG

I en havn vil det etter hvert samle seg en mengde avfall. De som bor rundt havnen, vil kaste ut i sjøen rester av mat, avfall av ymse slag som utbrukte sko, knust keramikk og kort sagt alt ubrukelig som man ikke ønsker skal ligge og slenge omkring husene. Fra fartøyene kastes også ubrukelige ting over bord. Noe av det som hives i havnen, flyter bort med strømmen, men det som synker blir liggende på bunnen. Er strømmen ubetydelig, vil det dannes et innholdsrikt mudderlag, som med nøyaktig utgraving kan gi interessante opplysninger om hvorledes livet har artet seg opp gjennom århundrene omkring en gammel havn og på de skutene som har besøkt den.

Husene lå gjerne tett ved sjøen, og de fleste hus hadde sin egen brygge. Det lettvinste ville være å kaste ut avfallet fra den nærmeste brygge. Unger, ja voksne med, vil nok fristes til å kaste en og annen gjenstand et stykke utpå, men stort sett havnet ikke gjenstanden langt fra huset. Avfallet og kasserte gjenstander vil få forskjellig karakter etter som det er kastet ut fra et gjest-giverhus, et rikmannshus eller et hus der man så vidt hadde til levemåten. Sjøbuene vil også ha sin egen karakter.

I en liten havn lå vel skutene der de kunne finne en plass, men i en større havn synes det som om fartøyene grupperte seg på forskjellige steder. I Møvik var det tradisjoner om at Østersjøseilerne holdt til på én plass, småskutene på en annen, og man kan vel regne med at orlogsfartøyene hadde sine egne for-tøyningssteder.

Skutene lå gjerne for anker med akterfortøyning en passende avstand fra land. Foruten vanlig skrap og avfall som kastes over bord, vil det også være deler av lasten som er ødelagt, f. eks. brekkasje fra keramikkklaster som skulle selges.

Det skulle være innlysende at når gjenstander tas opp fra en havn, må funnstedet nøye avmerkes på et havnekart. Gjøres dette systematisk, skulle

teoretisk de mange gjenstander etter hvert forme et bilde av havnens historie. Og dette bilde ville være rikt, fordi det vil favne hele miljøet.

Dessverre er gjenstandene i havnene våre utsatte for dykkende souvenirjegere. Froskemenn dykker langs hele kysten, og ingen kan vel fortenke dem i å ta opp gjenstander de finner. Det er fullt lovlig, og dykkerne selv har ikke klart for seg at de ødelegger et materiale som en gang kunne blitt viktig for vår kulturhistoriske forskning. Når den reviderte fredningslov en gang kommer, vil den forhåpentlig beskytte våre havner. Når museene en gang i tiden får nok midler til å forske i havnene, vil materialet være ufullstendig dersom det ikke kommer en beskyttende lov.

I samarbeide med Kristiansand Dykkerklubb er det lagt opp en plan for en systematisk registrering av alle funn som blir gjort i Møvik havn, som var en av våre mest betydelige, og tidligere bedre kjent under navnet Flekkerø Havn. Takket være støtte fra the G. Unger Vetlesen Foundation var det mulig å foreta en slik undersøkelse sommeren 1971.

Den undersøkelse som ble gjort i 1971, hadde som formål å undersøke mulighetene for en undervannsutgravning som også tok hensyn til stratigrafien. Man ville prøve å finne ut hvorledes gjenstander, som var kastet over bord, oppførte seg etter at de var sunket ned til bunnen. Det var en tendens til at de eldste gjenstander lå dypest nede i mudderet, men det skuffende var at der var så mange unntakelser. Eldre gjenstander kunne ligge høyere enn yngre. Det kan være strøm, ankring og andre faktorer som har bevirket dette, og nye undersøkelser må gjøres, før man kan få et klarere bilde av hvorledes de enkelte gjenstander blir liggende på bunnen.

Det var bare en ørliten del av havnen som ble gravet ut, 12×1,5 meter. I dette felt ble det tatt opp 1495 gjenstander (Mø).

Utenom de funnene som ble gjort under selve utgravningen, er 164 andre funn fra Møvik havn registrert (Mg). Disse er stort sett keramikk. De vil her bli innarbeidet i oversikten for å gjøre billedet noe klarere.

Se også Chr. Keller: The underwater excavations at Møvik. A technical report. Norsk Sjøfartsmuseum, årsberetning og regnskap 1971.

KRITTPIPER

Krittpipene begynte å komme i bruk tidlig på 1600-tallet, og de følger fartøyene like opp mot siste fjerdeparten av forrige århundre. Krittpiper holder seg godt i sjøvann, og da de stadig endrer form og dekor, gir de gode dateringsindisier for de vrak de finnes i.

Krittpiper er skjøre ting, og når de knekker, er det lite stas med dem. De ble kastet over bord, og derfor er det ikke til å undres over at de finnes i mengder i alle seilskutehavner. I Møvik ble det funnet 536 fragmenter + 5 utenom gravningsfeltet. De aller fleste var biter av stilkene, men der var også et rikholdig utvalgt av hoder, ofte med stempler. Stemplene sitter oftest under eller på siden av knasten. De hollandske goudapipene var de hyppigste, men der var også dem som viste til andre land. Pipenes hoder er små og stilkene tykke på 1600-tallet. Mot slutten av århundredet blir hodet større og stilken tynnere. Denne tendensen fortsetter utetter hele 1700-tallet. De gjengitte pipestempler kan gi et inntrykk av hvor rik en havn kan være. Det var 49 forskjellige stempler. Et av de vanligste var vindmøllen som var representert med 5 eksemplarer, den ene sammen med innskriften: FRANS VAN DE VELDE. Denne innskrift forekom på 7 pipestilker. Av de andre merkene var det forholdsvis få eksemplarer. Det vil føre for langt å gjennomgå hele krittpipematerialet her, og selv om man kan finne en tilnærmet datering er det meto-disk viktigere å publisere dem i forbindelse med daterbare funn.

LERTØY

Mer interessant er vel keramikken, og da særlig lertøyet. Man kan ikke se bort fra at en del er brekkasje fra last. Fordi det er så store forskjeller i detaljene, kan man dog slutte at mesteparten er bruksting som er gått i stykker og kastet over bord. Dermed skulle man få et inntrykk av hva slags keramikk som bruktes ombord. Fra endel daterte vrakfunn har man noen holdepunkter, men havnefunnene selv kan foreløpig ikke gi dateringsgrunnlag før en større daterbar typesamling er skaffet tilveie.

Det kan dog ha sin interesse å se litt på de typene Møvik havn kan by på. Det ble funnet 192 fragmenter under utgravningen, dessuten ble det registrert 93 større deler som var tatt opp fra havnen tidligere.

Stort sett var det skjerver, som det var vanskelig å finne noe ut av. Materialet kan dog ha sin verdi når man kommer så langt at man får oversikt med datering over de profiler som keramikkerne smykket sine kar med. Selv om den vanlige brukskeramikk er konservativ når det gjelder hovedformene, merkes moteretningenes svingninger i detaljer som riller og hulkiler, hankens utforming og andre detaljer.

Lertøykar har vært alminnelige ombord i fartøyene, akkurat som de var det i land. Lertøysaker går lett i stykker, og ombord i et fartøy må de ha vært

J·HUTCHINSON·LIVERPOOL

HENDRICK
MULDER

MVERZYL·~AUDA°

H

DER VEIDE

R B DE VELDE°°

E N

E J

❖ E I O N G

M-R

W E I U R I .

1

Krittpipestempler fra Møvik. — Clay pipe stamps from Møvik.

meget utsatt. På 1700-tallet begynte kobberkar å avløse keramikken i byenes kjøkkener, og noe tilsvarende skjer ombord. Kjøkkenkar av lertøy blir sjeldnere utover 17- og 1800-årene. Det som fremdeles holder seg er drikkekar, tallerkener og serveringskar.

Det skulle lages mat ombord, og på 1600-tallet og delvis på 1700-tallet har kokekar av lertøy vært vanlige. Grytene står på føtter, oftest 3. Godset er vanligvis rødbrunt. Grytene er glassert innvendig, og oftest er øvre delen utvendig også glassert. Glassuren er for at vannet eller kraften ikke skal trekke inn i godset. Når den utvendige del er glassert, er det antakelig av hensyn til renhold. Den nedre delen er uglassert, og det var praktisk, for den stod over ilden og skulle lede varmen til innholdet.

Gryter

Det er registrert 41 gryter og fragmenter av gryter i Møvik havn. De er alle av lertøy. Hele gryter er det få av, slik at det vil kreve et større arbeide å finne frem til kubikkinnholdet av grytene. Det kunne vært interessant å vite dette, fordi det ville gi opplysninger om bemanningen ombord i skutene.

De største grytene rummer bortimot $3\frac{1}{2}$ liter. De mindre grytene snaut 2. En gryte ombord kan ikke fylles helt opp til randen. Regner man med at hver mann ombord fikk mellom $\frac{1}{4}$ og $\frac{1}{3}$ liter suppe eller grøt pr. mann, må besetningene ha vært små, 6—8 mann.

Nå kan det tenkes at det har vært større kokekar av metall ombord, men i så fall ville man vel neppe hatt alle grytene av lertøy. For at grytematerialet skal ha noen verdi i denne forbindelse, må det også skaffes holdbare opplysninger om kostholdet ombord i eldre tid, og her kan man ikke uten videre gå ut fra kostholdsreglementene for marinen.

Bare i det lille feltet som ble gravet ut, ble det tatt opp 170 knokler. Dette viser at det ble servert kjøtt ombord. Fiskefatene viser også at det ble kookt fisk. Den vanligste gryteformen har to vertikalt stillede ørehanker. Bunnan er rund og står på 3 ben. Gryten har den største diameteren omtrent på midten. Den smalner noe oppover for å vide seg ut igjen nær den øvre delen. Denne utkragingen i øvre delen er vel gjort for å gi anlegg for lokk. Det ble funnet rester av bare ett lokk av lertøy, og dette er påfallende lite. Forklaringen må ligge i det at lokkene i stor utstrekning har vært av tre. Havnet et trelokk i sjøen, ville det ikke synke til bunns, men flyte bort.

Grytenes føtter er så små at man må slutte at grytene har hvilt på en jernring under kokingen. På en av grytene var et par riller som kan tyde på at man også

under dreiningen har tatt hensyn til at gryten skal stå på en jernfot. Det ble registrert 33 større eller mindre deler av gryter med rund bunn.

Disse grytene var av rødlig gods med blyglassur innvendig og over den øvre delen utvendig. Hovedformen er noenlunde den samme, men det er rik variasjon i detaljene. Profileringen utvendig med riller og vulster synes å gå mot større enkelhet og kraftigere former ettersom man går fra 1600-årene og nedover på 1700-tallet. De eldre typene har mange og smale vulster, mens de yngre har en kraftigere «barokk» profil. Hankene er kraftige. På de fleste går de i en myk bue oppover fra grytens rand for så å svinge innover og nedover mot grytens bredeste parti; 15 av hankene hadde denne vanlige øreformen. Andre derimot, 5 stykker, går opp i en knekk, før de bøyer nedover. De får dermed en karakteristisk profil, som muligens har en praktisk hensikt, idet tommelfingeren får godt feste når man tar om hanken. Typisk for grytene av denne typen er (Mg 147). Den er H 16,1, diam. 24,2, munningsdiam. 22.

Den vanlige ørehanken på grytene har et nesten rundt tverrsnitt, mens en gryte (Mg 71) har brede ørehanker med markert hulkeil langs yttersiden.

Mens de fleste av grytene hadde brunlig eller olivengrønn glassur innvendig, hadde en gryte grønn glassur innvendig (Mø 1331).

Et par av grytene med rund bunn skiller seg ut fra denne gruppen. Den ene (Mg 181) har ikke den samme innsnevringen av korpus ovenfor midten. Den er bredest ved bunnen og skråner jevnt oppover mot kragen. De 2 hankene har ikke den utpregede øreformen, de er mer bøyleformet, H 16, diam. 19,2, munningsdiam. 17,3.

Den andre gryten er det bare et større fragment av. Den skiller seg ut fra de andre ved at godset er svartbrunt, og det var ingen glassur. Den bevarte hanken var bøyleform, og siden av gryten har ikke de vanlige riller og vulster (Mg 166).

Av en helt annen karakter er et par gryter (Mg 7 og Mg 81) med flat bunn og tilnærmet sylindrisk korpus. De har en bred krage. I stedet for ørehanker var de to flate, horisontale triangelformede håndtak med hull i midten. De står på 3 små føtter. Målene på den ene er H 13, diam. 31.

Hullet i håndtakene er der muligens for at de kan løftes av varmen med croker, eller for at de skal kunne henges på en spiker når de ikke var i bruk, slik man kunne gjøre det med kobberkar. Det må ha budt på problemer å oppbevare de skjøre lerkarene ombord når det var ruskevær. De tallrike funn av istykkerslått lertøy viser at dette problemet ikke ble løst. Noe for seg selv er en gryte (Mg 155) på 3 ben, glassert innvendig og utvendig, H 13,1, diam. 13,5. Den hadde form som en omvendt klokke. Desverre kunne det ikke sees om den hadde hatt hank. Den har hatt hellekant.

Panner

Ved siden av gryter var panner godt representert i Møvik. Det er ikke lett å sette noe klart skille mellom panner og gryter. En lav gryte med flat bunn kan ligge temmelig nær en dyp panne i utseende. Særkjenne for det man har valgt å kalle for panner er at de har *ett* langt håndtak, mens grytene har to små håndtak eller ørehanker.

Det ble funnet 19 panner og deler av slike. Alle har 3 føtter og et langt håndtak eller skaft. Skaftet er vanligvis laget på en karakteristisk måte. Keramikeren har holdt emnet i hånden med tommelfingeren oppå emnet. Når håndtaket er blitt langt nok, er det klemt av, og det har fått en liten bøy nedover. Pannens sider skråner innvendig utover fra bunnen. Utvendig har pannen øverst en karakteristisk kraftig forsterkning av randen. Denne forsterkning har et tilnærmet trekantet tverrsnitt. Under denne er en enkel hulkil som gjerne går over i en vulst der siden møter bunnen. Pannene er sirkelrunde, 90° fra håndtaket er en hellekant.

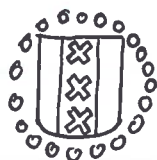
Det ble registrert 13 stykker av denne typen. De hadde blyglassur innvendig og på hanken og øvre delen av siden utvendig. På noen av dem var glassuren olivengrønn som (Mg 160). Eksempel for typen kan være (Mg 154). Diameteren var ca. 25 og høyden 10 cm. En av pannene (Mø 1442) hadde gulgrått gods med grønn glassur innvendig.

To av pannene hadde et noe eldre preg med avrundet bunn, slik at formen nærmet seg et kulesegment. (Mg 86, Mg 88 og Mg 94.) Den ene av dem (Mg 94) hadde et håndtak med rundt tverrsnitt, nokså likt de man finner på de såkalte stjertpottene. Håndtaket står ut fra randen. Målene er H 7,3, diam. 23,5. Også disse pannene har hellekant.

3 panner er høyere enn de andre og ligner noe på de ovennevnte gryter med flat bunn og tilnærmet sylindrerformet korpus. (Mg 105, Mg 106 og Mg 117.) Felles for alle tre er at hver har et håndtak som står ut nederst på siden nær bunnen. Disse håndtakene ligner også en del på stjertpottenes. Eksempel: (Mg 106) har følgende mål: diam. 28, H 15.

Stjertpotter

De ble registrert 6 stjertpotter og fragmenter av slike. Karakteristisk for dem er det tilnærmet sylindriske håndtaket som står opp fra den nesten kuleformede nedre del av karet. Håndtaket er klemt fast med fingrene, for ved roten av håndtaket er det vanligvis to tydelige fingeravtrykk, ett på hver side.

2

Krittpepestempler fra Møvik. — Clay pipe stamps from Møvik.

En av stjertpottene skilte seg ut fra de andre med et nettlignende ornament på øvre delens ytterside (Mg 75). Stjertpottene står på føtter, og de bærer preg av å ha stått over varme. De stjertpottene som ble funnet, var forholdsvis små og kan neppe ha vært brukt til å koke middagsmaten i. De minste kan være brukt til å varme fett eller smør i.

Fiskefat

Utenom kjøtt har det også vært servert fisk. Det fremgår av 2 større fragmenter av fiskefat med de karakteristiske hullene. (Mg 118 og Mg 150). Det ene var 38, det andre 37 cm i diam. De hadde horisontale bøylehanker og hadde føtter. Høyden var 7 og 8,4 cm.

Fat og boller og skåler

Denne gruppen er nokså uensartet. Det ble registrert 25 katalognummer. Noen er forholdsvis flate, som store tallerkener. Det var stor spenning under utgravningen da det kom biter av et fat med begitningsdekor. De 8 delene kunne settes sammen til et vakkert fat med innskriften Anno 1649. Fatet hadde 3 segmentformede føtter og bøylehanker. De fleste fatene hadde en høyde mellom 10 og 13 cm. De er runde. Noen har forholdsvis rette sider som skrånar inn mot den flate bunnen. Andre har en avrundet profil. Man kaller dem boller. Diameteren varierer ganske meget. Et av fatene, som var av gråbrunt gods og hadde en grønn glassur innvendig, var 11 cm høyt og hadde en diameter på 29,5 cm. I den brede fanen var to hull for en henge til å henge fatet i. Flere av fatene var dekket av hvit begitning innvendig, og enkelte hadde begitningsdekor. 8 av de fat man kunne få skikkelig mål på, hadde en diameter mellom 19,3 og 29,5 cm.

Man kan gjette seg til at disse fatene har vært brukt til servering eller til vaskevannsfat. Fra «Lossen»-utgravningen vet man at det bruktes serveringsbakker ombord i form av lave, laggede kar. Rester av slike ble ikke funnet, og grunnen til dette kan være at dersom de falt i staver og ble kastet over bord, ville de flyte bort. Dekoren på enkelte av fatene og bollene gjør det naturlig å oppfatte dem som serveringskar.

Et par tre skåler med diameter omkring 13 cm kan ha vært kar til å spise av. Funn av tallerkener og skåler av lertøy er få, og dette tyder på at slike har vært lite brukt.

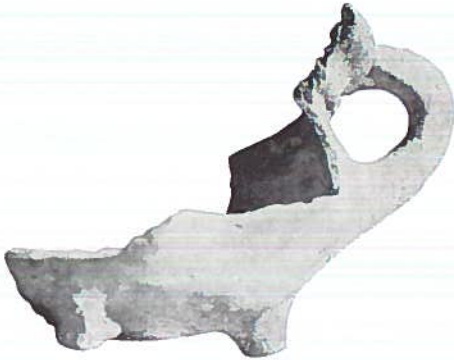
Å gå nøyere inn på de forskjellige formene av fat og boller, vil sprengre rammen for denne fremstillingen.

3

4

5

6

7

8

9

10

Kanner

Til serveringskarene hører antakelig kannene. Det ble registrert 4 eksemplarer. De ligner på dem man finner på hollandske 1600-talls malerier. De rummer 2-3 liter. Den ene (Mg 99) hadde olivengrønn glassur. Den hadde en sylindrerformet hals med riller og en stående ørehank, H 27,7 og diam. 17,6. En annen (Mg 100) hadde glassur innvendig, H 24,3, diam. 16,8. Den sto på tre føtter. Dette kan tyde på at innholdet skulle varmes. Det samme gjelder (Mg 146). Målene der var H 23,5, diam. 16,1. Kannen (Mø 2) var noe defekt, men også den hadde 3 føtter, H 18,7, diam.15.

Krukker

Til inventaret ombord har det også hørt krukker av forskjellig slag. Hva man oppbevarte i dem, kan man bare gjette seg til. Det ble registrert 26 krukker av lertøy. Krukkene har oftest et noe utbukende korpus som snevres inn under kragen. Noen av dem har ørehanker, andre bøylehanker, og noen har ikke hanker i det hele tatt. Dessverre var få så hele at man kunne få eksakte mål for dimensjonene. (Mg 111) var 21,7 cm høy og hadde en diameter på 25 cm. På denne krukken var utvendig en bord av ovaler på kragen.

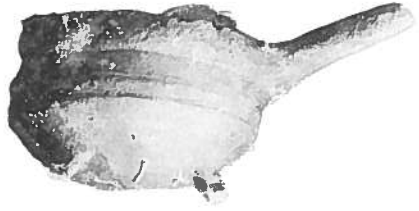
De øvrige kar av lertøy

Det ble funnet ytterligere 58 fragmenter av lertøykar som man ikke med sikkerhet kunne henføre til noen av de ovennevnte typer. Disse skårene kan med tiden få sin verdi, når marinarkeologien har fått et større og bredere datert materiale til sammenligning.

-
3. Gryte (Mg 163) med rille muligens for jernfot. — *Pot with groove, possibly for a base.*
 4. Gryte (Mg 151) med utkragning antagelig for lokk. — *Pot with collar, probably for a lid.*
 5. Gryte (Mg 161) av den vanligste type. — *Pot of the most common type.*
 6. Gryte (Mg 7) med sylindrerformet korpus og trekantformede håndtak. — *Pot with cylindrical corpus and triangular handles.*
 7. Trekantformet håndtak fra sylindrerformet gryte (Mg 81). — *Triangular handle from cylindrical pot.*
 8. Ørehank med knekket profil (Mø 290). — *Ear handle with abrupt profile.*
 9. Klokkeformet gryte (Mg 155). — *Bell-shaped pot.*
 10. Stjertpote (Mg 75). — *Pot with tail-shaped handle.*

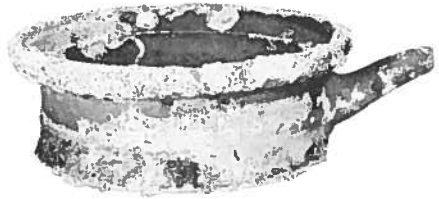
11

12

13

14

15

17

16

STENGODS

Stengodset er brent så hardt at godset er sintret. Det har saltglassur. Karene får ofte en karakteristisk brunfregnet glassur. Det var ventet at man skulle finne krus og drikkekar av Westerwald og andre verksteder for produksjon av stengods, men ytterst lite ble funnet. Det eneste var et lite skår med blå dekor og plastiske kulerekker (Mø 992) og et skår med hvitgrått gods (Mø 272). Det siste er muligens en del av et krus. Ellers var det stort sett skår av vinkrukker.

Vinkrukker

Det ble registrert 26 vinkrukker og skår av slike. Vinkrukkene har et rundbuket korpus med en vertikal ørehank fra den smale munningen nedover mot skulderen. En av dem (Mg 103) hadde dog 2 horisontale bøyehanker på skulderen, H 17,1, diam. 10,7. De fleste vinkrukkene var dog større. (Mg 2) hadde følgende mål H 32, diam. 18,5. På skulder og hals var innstemplet en tannhjulformet stjerne. (Mg 104) var 24,5 høy med diam. 21,9. Den var ornert med 4 seksbladrosen innskrevet i sirkler omkring et 3-tall. (Mg 149) hadde under halsen innstemplet et liggende dyr i relieff og bokstavene VIDSIC. Dessuten bar krukken tallet 4, som gir opplysninger om volumet. De øvrige funnene var stort sett mindre fragmenter.

Bartmannskrukker

En egen gruppe er de såkalte bartmannskrukker med den karakteristiske bartmannen på halsens forside. Disse krukkene ble laget i nærheten av Køln, og de er blant de gjenstander man ofte finner i sunkne fartøyer fra 16- og 1700-tallet. De kunne nok være vinkrukker, men i enkelte av dem er funnet et ille-

-
11. Panne (Mg 154). Håndtaket er dradd ut og tommelfingeren har laget en renne på oversiden av det. — *Pan. The handle has been shaped by stretching, the maker's thumb leaving a small trench on the upper side.*
 12. Panne med rund bunn (Mg 86). — *Pan with round bottom.*
 13. Panne med avrundet bunn (Mg 93). — *Pan with rounded bottom.*
 14. Sylindrerformet panne (Mg 105). — *Cylindrical pan.*
 15. Del av fiskefat (Mg 118). — *Fragment of dish with perforated bottom for serving fish.*
 16. Vinkrukke (Mg 2). — *Wine jar.*
 17. Fat datert 1649 (Mø 1007). — *Dish dated 1649.*

18

19

20

21

22

23

24

luktende gulaktig stoff som kan minne om fett. Det har ikke vært mulig å få analysert hva dette stoffet er. Bartemannsmotivet holder seg et par hundre år. I denne tiden forandrer bartemannen seg fra en forholdsvis detaljert naturalistisk form til en skjematisk maske, som har sterk dekorativ virkning.

Det ble registrert 4 bartmannskrukker. På en av dem (Mg 108) var foruten bartemannen innstemplet på korpus en dobbelt 5 bladrose innskrevet i sirkel.

TEGL

Takpanner

I alle havner finner man biter av tegl. Har det vært hus omkring havnen, finner man ofte store mengder biter av takpanner. Konsentrasjoner av takpannebiter antyder bebyggelse eller losseplass. I det felt som ble utgravet i Møvik, var det forholdsvis få biter av takpanner, bare 20 stykker. De var fra den vanlige typen buede panner av rødlig gods.

Murstein

Mursteinene kan gi visse dateringsholdepunkter. Det ble tatt opp 14 biter av mursteiner i Møvikfeltet. Ingen av disse var eldre enn 1700-tallet. Nå lå feltet ikke i nærheten av synbare husrester, og det var derfor ikke rimelig at man ville finne bygningsstein i større antall. Det er en mulighet for at mursteinene kan skrive seg fra byssen eller fra kruttammeret ombord.

Fliser

Interessant var 4 biter av uglasserte fliser av rødt gods. Dessverre ga bitene ikke andre dimensjoner enn tykkelsen av de opprinnelige fliser, og den var 1,7 mm.

18., 19., 20. Kanner (Mg 99, 100, Mø 2). — *Cans.*

21. Bartemann fra vinkrukke (Mg 84). — «*Bartman*» from wine jar.

22., 23., 24. Flasker. Fra v.: Tidlig 1600-årene, slutten av 1600-årene, midten av 1600-årene (Mg 109, 110. Mø 487). — *Bottles. From left: Early 17th century, late 17th century, mid-17th century.*

FAJANSER

Fajansen er en fellesbetegnelse på lertøy som er glassert med metalloksyder, vanligvis tinn. Det er en eldgammel teknikk, men det var først ut på 1600-tallet at fajansen begynte å produseres i Nord-Europa. Det ble funnet 26 større og mindre brott av fajanse i gravningsfeltet. Dessuten ble det registrert 6 gjenstander av fajanse som var tatt opp tidligere. Den typiske såkalte bondedelt ble ikke registrert, og det var påfallende ettersom den hører med til de vanlige funn i land. Det var påfallende få funn av skaffetøy, bare 1 kopp, 1 tefat og 1 tallerken, bortsett fra 2 tallerkener av trykkfajanse. Den ene av disse var laget i Egersund Fajansefabrikk. Dette skulle antyde at krus og pletter av fajanse har vært lite brukt. Derimot ble det funnet rester av 13 fajanseboller eller skåler, og deler av 10 fat. Bollene har antakelig gjort tjeneste som dype tallerkener. Fatene har antakelig vært brukt til servering.

En del av en mugge (Mg 139) ble registrert.

STENTØY

Stentøy er et slags lertøy som brennes 2 ganger ved høye temperaturer, og det kan utseendemessig ligne på porselen, men det er ikke gjennomskinnelig. Det er først henimot 1800 at stentøy begynner å bli vanlig bruksvare. Det ble registrert 21 katalognummer. Av disse er 6 boller eller skåler, som antakelig har vært brukt som dype tallerkener. Det ble også registrert 6 tallerkener eller deler av slike, noe som kan tyde på at keramikk-tallerkener begynner å komme i bruk ombord på 1800-tallet. Det ble også registrert 4 krus, 1 fat og 1 sause-nebb. Derimot var det bare ett tefat og 2 kopper. De siste var fra dette århundret, den ene med stråmønster og den andre stemplet Figgjo, den var vel kastet over bord for noen få år siden fra en av de mange småbåter som har vært inne i havnen.

PORSELEN

Porselen er laget av kaolin, kvarts og feltspatt, og etter brenningen blir godset gjennomskinnelig.

Den europeiske tilvirkningen av porselen begynte 1710, men før den tid hadde man hjemført porselen fra China.

Det ble registrert 17 skår av porselen i Møvik. Av disse var 9 kopper, 3 tefat, 2 skåler, 2 tallerkener og 1 krus. Noen av skårene var av forholdsvis ny dato. 15 av skårene hadde blå kinesisk dekor på blåtonet hvit bunn. 8 av disse var kopper, som utvendig var brune. 3 var tefat og 2 var skåler. Dette må ha vært brekkasje fra en last.

GLASS

Flasker

Ved siden av keramikk var flaskeskår det man fant mest av i Møvik. Flasker finner man i de fleste vrak fra nyere tid. Flaskenes form kan gi en tilnærmet datering av de vrak de blir funnet i.

Flasker fra 1600-årene har et halvkuleformet korpus og en lang, vid hals som smalner oppover. Boblen i bunnen er høy og opptar meget av volumet i korpus. Utetter århundret blir boblen i bunnen noe mindre, og korpus får etter hvert en ballonglignende form samtidig som halsen blir mindre dominerende. Fra begynnelsen av 1700-tallet har flaskene ennå stor diameter i forhold til høyden av korpus (de kan også nå ha firkantet tverrsnitt), men etter hvert begynner flaskene å få et tilnærmet sylindrisk korpus. Ut i midten av 1700-tallet har flaskene en form som ligner de vanlige flasker vi har i dag, bortsett fra at de er blåst og ikke støpt.

I Møvik fant man alle disse typer representert. Det ble funnet 94 flasker og skår av slike. Bortsett fra 5 brune flasker, hvorav 2 var nyere og støpte, og 6 flasker av blankt glass, var flaskene av grønt glass. Av 1600-tallstyper var 8 flasker med stor boble i bunnen, tilnærmet halvkuleformet korpus og stor hals. Av overgangstypen fra begge sider av århundreskiftet 16-1700 var 8 flasker med rundt korpus og ennå med relativt høy boble i bunnen.

Flasker med tilnærmet sylindrerformet korpus, noe smalere midt på enn ved bunnen og skuldrene, var det 6 stykker av. Typen var vanlig i den midtre del av 1700-årene.

En av de blanke flaskene hadde firkantet korpus og var antakelig fra et flaskefor.

Karafler

Det ble funnet deler av karafler med radiert stillede ribber i bunnen.

Drikkeglass

Det ble funnet 17 deler av drikkeglass, antakelig vinglass. Enkelte av dem var så sterkt irrisert at de var helt svarte av utseende. Det var glass som sto på slank, ofte fasettert stett. På noen av dem var enkel, slepen dekor av omgående bånd og på et par enkelt bladverk. Glassene har stort sett 1800-talls karakter.

Lampeglass

En bit av et lampeglass ble funnet i feltet. Det var fra en liten lampe.

Vindusglass

En del biter av blankt, flatt, tynt glass er antakelig vindusglass.

LÆR

Det ble funnet 30 stykker lær. Noen var rester av sko. Andre var skanter av lær som var kastet etter tilskjøringen. På en tynn lærsnor var knyttet et pålestikk.

TAUVERK

Som rimelig kan være ble det også funnet rester av tauverk. En bit hadde 3 kordeler og var Z-slått, og den hadde en diam. på 0,85. En annen på 3 kordeler var også Z-slått, og den var surret i enden. En tredje var en del av en spleis. Det ble ikke funnet rester med store dimensjoner. Antakelig var disse tauendene kutt, som var kastet.

TRE

Storparten av de 74 trestykker som ble tatt opp for undersøkelse, var av ubestemmelig form. Der var noen staver av eik fra laggede kar og en bit av en gjord.

Av andre tresaker som lot seg identifisere var 3 blokkskiver antakelig av pukkenholt med diameter mellom 14,5 og 16,7 cm. Videre var der en kaus av løvtre, diam. 11,2 og H 5,5.

MATRESTER

Det lå en mengde knokler på bunnen. 178 stykker ble tatt opp. De er ikke gjennomgått, men de synes å være knokler fra storfe og småfe, og de er levninger fra provianten.

37 hasselnøttskall ble tatt opp fra feltet. Nøtter er også funnet i andre vrak (Kvitsøy 1677), og det er ikke usannsynlig at nøtter har vært bragt ombord som tilskudd til et ensidig kosthold. En plommestein som ble tatt opp, er vel en sviskestein fra en søndagssuppe.

REDSKAPER

I gravningsfeltet lå en hammer, som sikkert ble fulgt av en saftig ed da den falt over bord. Videre fant man en tjærekost og et knivskaft. Interessant var funnet av en griffel og skiferbiter av en skrivetavle.

En kraftig svinefortann var så jevn i bøyen at den muligens har vært en sømglatte.

Blant de 33 flintesteinene som ble tatt opp, var det noen som kan ha vært fra flintlåser på våpen, uten at man dog kan si noe bestemt om de virkelig har vært det.

DIVERSE

I gravningsfeltet lå det likt og ulikt. Det ble tatt opp 11 knapper. 6 av dem var av bein. 2 var av messing, den ene ornert med bladverk. 2 slåtte knapper var av kobber. Dessuten fant man tornen fra en beltespenne av messing.

En tallerken, en kopp, en skje og en gaffel, alle av metall, var av forholdsvis ny dato.

Av eldre dato var en bit av en blyspresse. Et klipp av en blyplate, et par kittklumper, noe kalkpuss, er tilfeldigheter som kanskje ikke forteller så meget, men de hører med til slikt man finner på bunnen. Et garderobemerke av messing kan ikke være så mange årene. Det var kanskje fra garderoben i en restaurant eller et danselokale, kanskje minnet om en hyggelig kveld, hvem vet? Det ble bare registrert funnet i utgravingsfeltet, som så mange andre gjenstander.

Hver av gjenstandene har vært brukt av mennesker. Kunne vi bare plassere dem i det miljø de hører hjemme i og lære det skikkelig å kjenne, ville vår

kulturhistorie bli levende. Det vil den også bli hvis den marinarkeologiske forskning får bedre kår før havnene og vrakene blir altfor hjemsoekt av dykkende souvenirjegere. Enda farligere er tendensen hos enkelte som synes å gjøre seg et levebrød av dykking etter kulturverdier som egentlig burde være hele folkets eiendom. Havnens skatter ligger ubeskyttet og er lette å finne. Ingen lov synes å beskytte dem.

SUMMARY

The finds from Møvik Harbour

The article surveys and describes briefly the finds from the underwater excavations at Møvik harbour near Kristiansand during the summer 1971, sponsored by the G. Unger Vetlesen Foundation. The main intention of the excavation was to examine whether stratigraphic dating methods used by excavations on land, also could be applied to underwater excavations. Unfortunately, although there was a tendency for older finds to lie deeper in the bottom-mud than newer, there were too many exceptions from this. Stratigraphic methods can therefore hardly be used under water before more thorough examinations have been made. See also Chr. Keller: The underwater excavations at Møvik 1971. (Norsk Sjøfartsmuseum Annual report 1971).

The excavated field measured 12 by 1.5 metres, from which 1495 finds were brought to the surface. In addition, 164 other finds have been registered at Møvik.

The finds can be divided into following main groups, according to material and use: clay-pipes, earthenware, faience, tile, crockery, porcelain, glass, leather, rope, wood, leavings and tools. The objects are partly leftovers from the work-a-day appliances used onboard, partly from damaged cargo.

The author maintains that systematic examinations of this kind will provide us with essential knowledge about life conditions in and around old harbours. But success depends on legislative protection of such areas from looting by diving souvenir hunters, or people wishing to make a living from selling cultural treasures, which in fact should be public property. So far, no such protection of harbours exists in Norway.